

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СЬОГОДНІ: НАПРЯМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Петрова Т. О.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовних дисциплін*

Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

Кривець О. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української, російської мов та прикладної лінгвістики
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків, Україна*

Українська науково-технічна термінологія проходить свій шлях розвитку, кожен етап якого зумовлений історичними подіями, політичним настроєм, розвитком суспільства, становленням галузей і формуванням знань про них, а також державною мовною політикою. Науковці (Л. Боярова, І. Кочан, Л. Симоненко, В. Іващенко та ін.), урахувавши різні критерії періодизації, виділяють від двох до дев'яти етапів формування національної термінології. У роботі спираємося на запропоновану В. Іващенко загальну періодизацію процесів становлення (вироблення, формування й розвитку) української термінології у традиційних вимірах: 1) IX–XI – перша половина XIX ст.; 2) друга половина XIX – початок XX ст./ 900-ті рр.; 3) середина 900-х XX ст. (~1905 р.) – початок 30-х рр. XX ст.; 4) середина 30-х – кінець 80-х рр. XX ст.; 5) 90-ті рр. – XXI ст. [2, с. 15].

Виділені періоди яскраво ілюструють зв'язок розвитку лексичної системи спеціальної мови з історією. Зацікавлення науково-технічною термінологією в Україні зростало в часи національного відродження, коли послаблювалися заборони та переслідування. Національна спеціальна лексика формувалася під впливом різних, часом протилежних тенденцій. Становлення й розбудова галузевих термінологій як складників національної мови відбувається в загальному річищі, що дозволяє виокремити панівні тенденції їхнього формування в різний час, оцінити здобутки й перспективи.

Метою нашого дослідження є виділення напрямів (тенденцій) розвитку УНТТ протягом 90-х рр. XX ст. – початок XXI ст. і вивчення панівних підходів її розроблення.

Аналізований період – третя відновлювальна хвиля – характеризується так званім «термінологічним вибухом». Зауважмо, що на цьому етапі наукове пізнання світу формує когнітивний підхід у вивченні терміна. Сучасна українська науково-технічна термінологія (далі УНТТ) проходить важливий період свого розвитку, що відзначається якісно новими підходами до її дослідження,

зокрема термінознавці надають перевагу вивченню теорії термінології як підсистеми літературної мови, теорії терміна як мовного знака, формулюють вимоги до терміна, описують окремі галузеві терміносистеми, зокрема зосереджують увагу на джерелах, шляхах і способах їхньої розбудови, системних відношеннях, структурно-семантичних особливостях і походженні термінів, вивчають питання термінотворення, деривації та внормування.

Узагальнюючи термінознавчий теоретичний й практичний досвід, виділяємо головні **напрями** розвитку сучасної УНТТ:

1. Наслідувальний – тяглість термінотворення за російськомовним зразком: черпання морфем із російських моделей термінотворення (наприклад, фіто-меліоративні терміни – *водорегулюючі* /замість *водорегулювальні*/ *насаджень*, *переважаюча* /замість *переважна*/ *структура*, *рубка* /замість *рубання*/ *насаджень*, *підсадка* /замість *підсаджування*/ *чагарників* та ін.). Фахівці різних галузей науково-технічних знань використовують російські терміни, намагаються транслітерувати їх українською мовою, відповідно з'являються «мовні покручі» та кальки, наприклад: *окружающая среда* – *оточуюче середовище*, замість питомого слова *довкілля*; *водопровід* – замість *водогін* та ін. Панують різні тенденції в термінотворенні, зокрема відстежуємо хиткість підходів у творенні спеціальних одиниць. Це спричиняє наслідки, які термінознавці використовують і дотепер, – порушення й розхитування (варіювання) мовної норми в термінології.

2. Відроджувальний (національний). Цей напрям функціонує під впливом двох концепцій. Перша концепція – надмірний пуризм, відштовхування від російської мови, наслідування традицій 20-30-х рр. ХХ ст., спричинене зростанням національної свідомості. Зокрема, спостерігаємо розбудовування УНТТ на національному ґрунті, засвідчуючи генетичні особливості мови (рос. *весы* – укр. *терези* /а не *ваги*/, *лесопосадка* – *лісосмуга* /а не *лісопосадка*/, *разрушение* – *руйнування* /а не *руйнація*/ та ін.). Аналізований період пурифікації, або крайнього пуризму, позначився також прагненням повного неприйняття чужомовних одиниць й очищення від таких елементів, наприклад: *экватор* – *рівник*, *инцидент* – *випадок*, *управління* – *керування*, *конус* – *стіжок*, *ротатор* – *обертач*, *фильтр* – *цідило* і под. Невпинний пошук питомого варіанта й відродження застарілих термінів 20-30-х рр. ХХ ст. спричиняють переродження пуризму в мовний шовінізм. Уважаємо, такий напрям є непродуктивним, оскільки більшість термінів застаріла або зникли позначувані поняття.

Друга концепція – поміркований пуризм, послаблення наслідування традицій 20-30-х рр. ХХ ст., оскільки безоглядне «вичищення» мови від чужомовних впливів не сприяє розвитку УНТТ. Виявляємо диференційований підхід до оцінення запозичень, намагання уникати лише тих, які мають відповідники в рідній мові. Відповідно, на позначення одного поняття у словнику паралельно існують і питомий, і запозичений варіанти найменування (наприклад, у термінології лісової меліорації – *рослинне угруповання* і *фітоценоз*) [1, с. 147] або аналітичний термін утворюють питомий та чужомовний елементи і до

нього існує теж чужомовний варіант (*вітрова ерозія* [1, с. 31] і *дефляція* [1, с. 50]). Зауважмо, що науковці починають застосувати критерій доцільності запозичень. Як наслідок, дотримання цієї тенденції перешкоджає надто швидкій і численній появі чужих спеціальних одиниць в УНТТ і сприяє активному залученню питомих ресурсів.

3. *Міжнаціональний* – орієнтування на інтернаціональний характер термінів, зумовлене розпочатим у 2002 р. в Україні процесом гармонізації національних стандартів із міжнародними. Крім того, світова інтеграція і науково-технічний прогрес на початку ХХІ ст. сприяють динамічному розвитку насамперед науково-технічних терміносистем.

На початку ХХІ ст. у межах цього напрямку з'являється тенденція розбудови УНТТ шляхом калькування чужомовних найменувань із позначуваними поняттями – більшою мірою англіцизмів. Наприклад, комп'ютерна термінологія, що в наш час є найдинамічнішою, збагатилася такими одиницями: *viewer* – *в'ювер*, *printer* – *принтер*, *server* – *сервер*, *browser* – *браузер*, *user* – *юзер*; *driver* – *драйвер*; *cartridge* – *картридж*.

Варто зауважити, що тривають дискусії щодо необхідності запозичень: одні мовознавці (М. Вакуленко) стверджують, що вони небажані, інші (Я. Януш) – відзначають, що повністю відмовитися від них недоцільно й не виправдано, їхнє вилучення може збіднити виражальні можливості української мови, до того ж вони слугують скріплювальним елементом інтеграції цих мов і їхніх народів. На захист запозичень стають також галузеві фахівці, пояснюючи це тим, що наявність інтернаціональних термінів полегшує процес науково-технічного перекладання й обміну інформацією у світовому науковому просторі.

4. *Компромісний (поміrkований)*. Особливостями цього напрямку розвитку УНТТ є врахування історичних, політичних, світових, а насамперед національних чинників у формуванні її сучасного найприйнятнішого варіанта. На нашу думку, ключовими у цьому підході є два орієнтири. Перший – збереження національного духу сучасної УНТТ, зокрема шляхом уникнення зайвих запозичень і пошуку власномовних відповідників (наприклад, терміни інформатики */options* – *вибір можливостей*, *password* – *гасло*, *endnote* – *прикінцева примітка*, *footnote* – *присторінкова примітка*). Дотримання зазначеного орієнтира сприятиме відсіюванню значної кількості «модних» запозичень. Другий – використання лише потрібних, доцільних і змістовних чужомовних терміноодиниць, оскільки велика кількість чужомовних термінів (близько 80 %) створює загрозу для розвитку УНТТ. Уважаємо, що для повноцінної розбудови термінології важливо однаковою мірою враховувати і національні традиції, і закордонні здобутки.

Отже, в УНТТ наявні питомі, чужі й інтернаціональні одиниці, співіснування яких зумовлені дією різних тенденцій розвитку УНТТ. Проаналізувавши панівні напрями розвитку досліджуваної термінології на сучасному етапі, перспективи її розвитку вбачаємо в такому: актуалізувати питомі продуктивні

моделі та уникати штучних моделей творення спеціальних одиниць; підбирати кращі відповідники які б були розпізнаваними фахівцями галузі; надавати переваги питомому слову; запозичувати терміни безпосередньо з мови-оригіналу; дотримуватися поміркованих пуристичних поглядів, оскільки мовна норма й термінологічна норма формуються не водночас і не водночас, а поступово.

Література:

1. Гладун Г.Б. Лісові меліорації агроландшафтів: словник-довідник термінів та визначень. Х.: Нове слово, 2003. 161 с.
2. Іващенко В.Л. Періодизація історії становлення української наукової термінології на тлі термінологічної діяльності в Україні: традиційні виміри. Термінологічний вісник: зб. наук. пр. К., 2015. № 3 (1). С. 5–17.

ОБРАЗ ГАМЛЕТА У ЛІРИЦІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО: ШЕКСПІРІВСЬКИЙ І СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТИ

Смольницька О. О.

*кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник*

*Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського
м. Київ, Україна*

Шекспірознавство у неокласиків – перспективне, але до кінця не розроблене питання, яке вимагає роботи з першоджерелами, знання, в якому саме перекладі ці письменники в дитинстві й юності могли читати твори «Барда», а також відчуття шекспірівських алюзій у текстах українських поетів неокласичної генерації. Шекспірівський дискурс у неокласичному ключі вже почав розроблятися [4–5], але він вимагає нового текстологічного прочитання. Так, предметом пропонованого дослідження є гамлетіана у М. Рильського на прикладі його вибраної поезії 1910-х-20-х років (особливо цікавить питання літературної дискусії, а також 1926 р., коли на неокласиків, а ще більше – на М. Рильського – став нападати колишній символіст Я. Савченко в київській газеті «Більшовик»).

Для розуміння вибору М. Рильським саме шекспірівських творів слід знати загальний контекст. Річ не тільки у вічності змальованих В. Шекспіром проблем. Також слід знати, що в київській гімназії Науменка викладали англійську мову, тому майбутній поет міг читати Шекспіра в оригіналі й не був анальфбетом, згодом перекладаючи цього автора («Трагедія короля Ліра», «Дванадцята ніч, або Як собі хочете», 121-й сонет). Сама англійська тематика не була чужою неокласикам [3], і їхня діяльність на цій ниві стала підґрунтям